

Bodø, 13.11.2013

Fauske kommune

og

Norsk Vassdrags og Energidirektorat

Høringsuttalelse til konsesjonssøknad for utbygging av 8 småkraftverk i Sulitjelma, med spesielle kommentarer til Valffarjohka-, Galbmejohka- og Granheibekken kraftverk

Innhold:

- Presentasjon av Nordlandsmuseet
- Generell kommentar:
Kulturminner i Sulitjelmaområdet
Samiske kulturminner
Kulturminner fra bergverkstiden
- Kommentarer til konsesjonssøknaden for Valffarjohka kraftverk
- Kommentarer til konsesjonssøknadene for Galbmejohka- og Granheibekken kraftverk
- Oppsummering

Vedlegg:

Foto av Kraftstasjon, rørgate, smeltehytte og vaskeri, 1914
Samme fotomotiv, 2011
Kopi av kart med inntegnet Malmvei, ca 1892

Presentasjon av Nordlandsmuseet:

Stiftelsen Nordlandsmuseet er et konsolidert museum med 18 museumsanlegg i 9 kommuner i Salten. Nordlandsmuseets formål er å arbeide med bevaring av kulturminner og fysiske miljøer av kulturhistorisk betydning, samt drive allsidig formidling av dette arbeidet. Vi er også aktivt med i nasjonale museumsnettverk, derav også ”bergverksnettverket”.

Fauske kommune og Nordlandsmuseet inngikk i 2003 en konsolideringsavtale om driftsansvar for tre ulike anlegg i kommunen. Ett av anleggene er Sulitjelma Gruvemuseum. Samlinger og bygg eies av *foreningen Sulitjelma Gruvemuseum*.

Driftsansvaret omfatter den gamle smeltehytta (1898), den gamle kraftstasjonen (1893 -1963), med tilhørende rørgate og lukehus.

Sulitjelma gruvemuseums fysiske plassering ligger midt i det eldste industriområdet som ble anlagt ved bergverksdriftens oppstart i Sulitjelma (1887). Industriområdet rommer kaianlegg, røsteplass (1894), smeltehytte i kaderstein (1898), røkkkanaler, vannkanaler, murer etter vaskeri, samt kraftstasjon (1893) med rørgate og lukehus.

Generelle kommentarer:

I beskrivelsen av alle konsesjonssøknadene, anmerkes det at det ikke er registrert kjente kulturminner i inngrepsområdet. Denne konklusjonen baserer seg ikke på at det er funntomt område, men at det IKKE er foretatt registreringer.

Et ferskt eksempel er sakset fra søknad om utbygging av Storelvvatn kraftverk i Sulitjelma i 2012: ”Gjennomgang av offentlige databaser om kulturminner og vernede bygninger har ikke påvist konflikter på disse temaene. Sametinget og Nordland Fylkeskommune har uttalt at området ikke er interessant for kulturminner og ingen av institusjonene har sett behovet for befaring av anleggsområdet”. Et annet og lignende eksempel er Fauske kommunes plan for skogsbilveier for 1212 – 2021, denne planen berører også flere områder der det nå søkes om kraftverkskonsesjon.

Kulturminner i Sulitjelmaområdet

Sulitjelmaområdet rommer kulturminner fra to ”epoker” med spor av samisk aktivitet og bergverksdrift. Området øst for Sjønståfossen har samisk stadnavntradisjon, i tillegg et betydelig antall stadnavn med opphav fra bergverksepokene 1887 – 1991.

Samiske kulturminner

Det eldste (daterte) funn av samisk opprinnelse er fra en urgrav ved Ny-Sulitjelma gruve datert til ca år 1160. Det er i tillegg rapportert om funn av urgraver med barnelik fra Willumselva (vernet i forbindelse med Samla Plan).

Innenfor en radius på 30 kilometer, sett fra industriområdet i østenden av Langvatn, finnes det daterte spor i høgfjellet fra yngre steinalder, og boplasser fra perioden år 800 til 1400. Dette er resultater fra nyere arkeologiske undersøkelser i høgfjellsområdene, utført i anledning opprettelsen av Verdensarvsområdet Lapponia, samt et EU-prosjekt ”Utgrävningar av stalotomter i Adamvaltaområdet”, i 2002, av Lars Liedgren.

Ved utbyggingen av Lomi kraftverk på 1970-tallet ble det for første gang gjort arkeologiske registreringer ved bruk av studenter i regi av Tromsø museum. En rapport fra denne registreringer viser at arkeologene kom for sent, da var allerede et stort samisk offersted overflødd ved Storelvvatn. Ved Loame ble det registrert teltboplasser, men da disse ikke ble datert, unngikk man å finne kulturminner fra før-reformatorisk tid. Se for øvrig omtale i ”Miljøvirkninger av vassdragsutbygginger, statusrapport” http://www.ssb.no/a/histstat/in/in_8008.pdf Kapittel 6.4.2, og tekst til tabell 3.

På bakgrunn av at områdene det nå søkes om inngrep i, ikke er undersøkt for samiske kulturminner, foreslår vi at alle utbygginger pålegges å gjennomføre befaring med arkeolog i inngrepsområdene for det enkelte kraftverk.

Kulturminner fra bergverkstiden

Det at Sulitjelma, som er så eksplisitt bygd opp rundt bergverksdriften, ikke har en kulturminneplan, gjør at stedets fremtidige utvikling er vanskelig å ”foredle” og planlegge. For Nordlandsmuseet er det en utfordrende situasjon at det i løpet av 2013 skal tas stilling til flere utbyggingsplaner, som berører de samme områdene. Det gjelder planarbeid om ny gruvedrift/ massedeponi, og planer om kraftutbygging. I 2012 vedtok Fauske kommune en plan for utbygging av skogsbilveier 2012 – 2021. Denne berører flere viktige kulturminner fra bergverksepokene, men også områder der det nå søkes om vannkraftutbygging.

Når vi som skal uttale oss mangler et verktøy til å håndtere situasjonen, gjør det det vanskelig å kunne uttale seg konstruktivt og faglig, til de fremlagte planer om bygging av småkraftverk.

Kommentarer til konsesjonsøknaden for Valffarjohka kraftverk:

Søknaden for Valffarjohka kraftverk griper direkte inn i Sulitjelma Gruvemuseums ansvarsområde.

I søknaden fra SulisKraft AS redegjøres det for anlegging av veier, rørgater og etablering av kraftstasjon. Disse inngrepene hevdes å ikke være i konflikt med ”andre kulturminner”. Det beskrives også at man ”i samarbeid” med Nordlandsmuseet skal etablere et ”museumskraftverk” i den gamle kraftstasjonen fra 1893.

Nordlandsmuseet vil presisere at det ikke er inngått slike avtaler, eller skriftlige planer, og det har ikke vært gjennomført innledende dialog, eller drøftinger, om mulig samarbeid med oss. Det er kun gjennom høringsdokumentene at saken er gjort kjent for oss.

Eiendomsforhold i utbyggingsområdet

Det er per i dag uklart hvem som har eiendomsrett til ”den gamle kraftstasjonen”, rørgata og lukehuset. Det samme gjelder den gamle smeltehytta. I den anledning gjøres det oppmerksom på at Statskog, som grunneier, har motsatt seg ansvar for smeltehytteruinen. I forbindelse med Norsk Bergverksmuseums (NBM) utredning av Sulitjelma for SKE-programmet ”Statens kulturminneeiendommer” på oppdrag fra Nærings- og Handelsdepartementet, har eierspørsmålet nok en gang kommet opp, og knyttes til hjemfallsoppjøret etter Sulitjelma Gruber i 1983. Saken er tatt opp av Statskogs jurister, men

det foreligger per i dag ingen avklaringer. Dette innebærer at den gamle smelthytta ikke vil komme med som utvalgt verneobjekt i SKE-programmet, dersom ikke eieransvaret avklares i rimelig tid.

Norsk Bergverksmuseums delrapport for Sulitjelma i SKE-programmet er per i dag det eneste offentlige dokument som tar opp bevaringsverdien av kulturminnet "Sulitjelma".

Her drøftes problematikken rundt fremtidig sikring av de områdene NBM anser som bevaringsverdige. Det påpekes her at det i gjeldende kommunedelplan for Fauske kommune, er slått fast at det gamle industriområdet i Fagerli er bevaringsverdig. I den pågående rullering av kommuneplanens arealdel for 2009-2019 oppheves båndleggingen for området, og får reguleringsstatus byggeområde.

Bevaringsverdige bygningsmiljø vil dermed være uten vern.

NBM foreslår at det tas skritt for å sikre området for fremtiden, samt at bevaringsområdet i Fagerliutvides slik at det omfatter hele smelteverksområdet, inklusive røsteplassene.

Nordlandsmuseet støtter denne uttalelsen, og mener det er påkrevende med en gjennomgang av kulturminneverdiene i området, før omfattende omreguleringer gjøres. Dette for å sikre bevaring eller registrering av kulturminneverdiene i området.

Link til delrapport Sulitjelma:

http://www.norsk-bergverksmuseum.no/fileupload/pdf/Sulis%20rapport%20lavkvalitet_1.pdf

Kommentarer til Granheibekken- og Galbmejohka kraftverk.

Som påpekt foran er manglende registreringer, vurderinger og planverktøy på kulturminneområdet et stort problem for Sulitjelmaområdet. Dette øker faren for at det gjøres irreversible og uheldige inngrep, men også for at "høringsuttalelser" vil være negativ til nyetableringer, siden man mangler retningslinjer for hva som bør stå urørt og hva som kan utvikles for fremtiden.

Både Granheibekken- og Galbmejohka kraftverker berører kulturminner som Nordlandsmuseet formidler.

Det opplyses i begge søknadene at det ikke kjennes til kulturminner i disse områdene, noe som er naturlig pga manglende registreringer. Nordlandsmuseet sitter på vesentlig dokumentasjon og kunnskap om området, og bidrar gjerne med kunnskapsinnhenting.

Utbyggingen av kraftverk i Granheibekken vil berøre **malmveien** (1890 - 1937) fra Jakobsbakken gruve og til industriområdet i Fagerli og til Granheiodden. Det er redegjort i søknaden for friluftslivets bruk av veien, samt turmarsj med mer. En oppgradering og istandsetting av denne veien etter en eventuell kraftutbygging kan være positivt for reiseliv og alminnelig friluftsliv. Ved bygging av malmveien rundt 1890, ble det **funnet samiske barnegraver i veitraseen**. Skjellettene ble da flyttet til et utgravd "grustak", og lagt i en markert grav. Stedet ligger i randsonen av omtalte vei, (mellom veien og Granheibekken) og kalles lokalt for "lappgrava". Graven er godt synlig i dag. Dette funnet er ikke registrert i noen offentlig database, men både dette og flere slike funn i urgrav er omtalt i memoarene til Fredrik Carlson, gruveingeniør i Sulitjelma fra 1897 til 1932. Carlson hadde utmerket kjennskap til samisk aktivitet i området, og ble i hele sin virketid på stedet regnet som samenes ombudsmann (av samene selv). Nordlandsmuseet mener kulturminnet har vesentlig verdi og må sikres for ettertiden.

Galbmejohka kraftverk er lokalisert ved Hellarmo. Ved oppstarten av gruvedriften ble det anlagt privat jernbane fra Sjønstå og opp hit, åpnet i 1893. Jernbanen og omlastningsområdet fra båt til bane var i drift til 1914. Deler av jernbanetraseen er synlig, det samme gjelder deler av omlastningsområdets kaianlegg. På grunn av flere store jordras i dette området er det stort sett kaiområdet og tuftene etter boliger og stall som i dag er inntakt. Under presentasjonen av Galbmejohka kraftanlegg ble det fremlagt planer om veibygging i området og med kaianlegg for funksjonshemmede og diverse bygninger. Nordlandsmuseet er negative til at kaianlegg og jernbanetrase skal fjernes, eller bygges ut. I dette området foreligger det også planer om to skogsbilveier. Adkomsten til jernbanetraseen langs Hellarmovatnet går direkte fra Fv 830, som i dette området er forskriftfredet etter kulturminnelovens §22, jfr. Nasjonal verneplan for veger, bruer og vegrelaterte kulturminner. Sitat fra verneplanen: *Vegen er et eksempel på samferdselshistorie som også inkluderer jernbane.*

Til slutt vil vi sitere fra Norsk Bergverksmuseums rapport om kulturminnet Sulitjelma:

”Sulitjelma gruver var Norges betydeligste bergverk i industriell tid og sammen med Løkken verk landets tredje største bergverk gjennom tidene. Kulturminnet etter Sulitjelma gruver ansees å være av stor regional og nasjonal interesse. Sulitjelma gruver har kulturminner fra den industrielle fasen, da driften var basert på kobberholdig svovelkismalm.

Det finnes en rekke kulturminner i form av installasjoner, boliger, brakker, tufter, administrasjonsbygg, bygninger for sosiale funksjoner, bygningsmiljø, enkeltobjekt, smeltehytteruin og kraftanlegg. Gruvebyen Sulitjelmas bydeler er fortsatt gjenkjennelige i landskapet, mens de mange gruvene med gruveinnganger og stollåpninger er tettet og gjenstøpt, og anleggene i dagen er revet.

Til kulturminnet regnes også rester etter dampskipstrafikken på Langvatnet, anlegget ved Sjønstå og jernbanesystemet fra Hellarmo til utskipningshavna ved Finneid.

Kulturminnet berikes av et komplett og ordnet bedriftsarkiv (Nordlandsarkivet), en stor fotosamling, gjenstandssamlingen ved Sulitjelma Gruvemuseum, formidlingsarbeidet drevet av Sulitjelma historielag, og et rikt tilfang på immaterielle kulturminner, blant annet i form av navnebruk, innsamlet og formidlet av museet.”

Oppsummering:

- Med bakgrunn i punktet ”generelle kommentarer”, om manglende registrering av kulturminner i Sulitjelmaområdet, foreslås at det ved alle omsøkte kraftverk pålegges gjennomføring av arkeologiske undersøkelser med hensyn til samiske kulturminner.
- Nordlandsmuseet har siden 2003 hatt en driftsavtale med Fauske kommune som omfatter ansvar for den gamle kraftstasjonen i Fagerli, rørgaten og lukehuset. Området er i kommunens arealplan fra 2009 ansett som bevaringsverdig, men vil ved evaluering av arealplanen miste dette vernet og bli åpnet som ”bygeområde”.
- Eierforholdene til både den gamle smeltehytta, den gamle kraftstasjonen med rørgate og lukehus er usikker, men er tatt opp til avklaring med Nærings- og handelsdepartementet gjennom grunneier, Statskog.
- I samme område, som det nye Valffarjohka kraftverk planlegges, pågår det et planarbeid for deponi av gruvemasser.
- Mangel på vurderinger av kulturminnenes bevaringsverdi gjør det vanskelig å ta stilling til kraftutbyggers ønske om å rive lukehuset, rørgaten og den gamle kraftstasjonen.
- Nordlandsmuseet er ikke gjort kjent med planene om å drive ”museumskraftverk” før høringsdokumentene ble lagt frem.
- Med bakgrunn i funn av samiske barnegraver, og de øvrige kulturminner som finnes langs den gamle malmveien fra Jakobsbakken til Granhei, bør området undersøkes grundig av arkeologer.
- Dersom utbyggingstillatelse blir gitt for Granheibekken kraftverk skal utbygger pålegges å restaurere hele malmveien, med bistand av kvalifiserte myndighet.
- Ved en eventuell utbygging av Galbmejohka kraftverk må det ikke opparbeides veier, bygninger og nye kaiområder som kan ødelegge de synlige kulturminnene fra den tid Hellarmo var endepunkt for Sulitjelmabanen (1893 – 1914), og omlastingssted fra båt til jernbane.
- Det gjøres oppmerksom på at jernbanetraseen inn til Hellarmo er direkte tilknyttet forskriftsfredet vei, FV 830, fra Sjønståfjell tunnel til Sandnes industriområde i Sulitjelma.

Med vennlig hilsen

Morten Steffensen
Direktør
Nordlandsmuseet

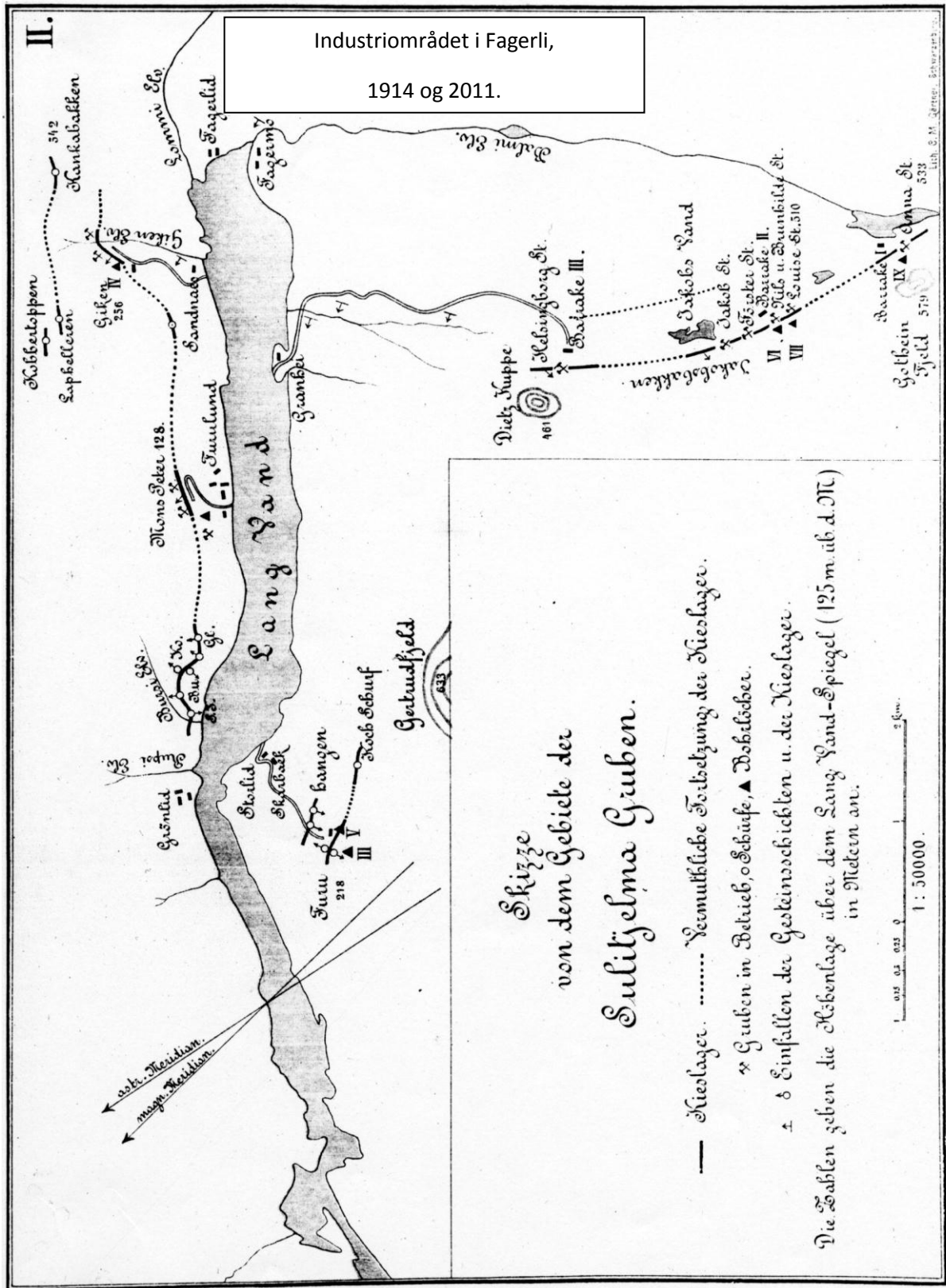
Wenche Spjelkavik
konservator
Nordlandsmuseet Sulitjelma

Kopi: Nordland fylkeskommune, Riksantikvaren, Næringsdepartementet

Dette dokumentet finnes bare digitalt og vil ikke bli signert.

Kartskisse over fjellene og gruvene i Sulitjelma, ca år 1892. Veien der malmen ble fraktet var da kommet til Helsingborg dagbrudd, nord for Jakobsbakken, og var ferdig ned til Granheiiodden. Veien var adkomst mellom Sulitjelmasamfunnet og gruva på Jakobsbakken og Sagmo frem til 1937, da ny "bilvei" ble ført frem til Jakobsbakken.

